

8. АНАЛІТИКА

Людмила Василівна Буркова,
доктор педагогічних наук,
заступник директора з наукової роботи
Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Київ, Україна

ЗВІТНА ДОВІДКА «ПРО НАУКОВУ І НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ НАПН УКРАЇНИ ЗА 2011–2015 РР. ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ»

Комісія у складі доктора техн. наук, професора, академіка, директора Інституту інформаційних технологій і засобів навчання Бикова Валерія Юхимовича; кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника, доцента, заступника директора з наукової роботи Інституту педагогіки Головка Миколи Васильовича; кандидата психологічних наук, професора, завідувача лабораторії психології обдарованості Інституту психології імені Г. С. Костюка Музики Олександра Леонідовича, за дорученням Президії НАПН України здійснила всебічний аналіз наукової та науково-організаційної діяльності Інституту обдарованої дитини НАПН України за 2011–2015 рр. та перспективи його розвитку.

Наукова та науково-організаційна діяльність Інституту здійснювалися відповідно до:

- Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Національної доктрини розвитку України;
- Законів України «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про освіту», «Про загальну середню освіту»;
- Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді» (№ 927/2010 від 30 вересня 2010 р.);
- переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2015 р.;
- основних напрямів наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні;

- вимог нормативних актів Кабінету Міністрів України щодо формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок за рахунок коштів державного бюджету;

- положення «Про порядок планування і контролю виконання наукових досліджень у Національній академії педагогічних наук України», «Про експериментальну діяльність (експеримент) у Національній академії педагогічних наук України», «Про впровадження результатів науково-дослідних робіт Національною академією педагогічних наук України».

Інститут вбачає свою місію у дослідженні проблем обдарованості та розробленні науково-методичних засад забезпечення розвитку обдарованої особистості. Сутність обдарованості розглядається як системна якість особистості, що розвивається впродовж життя під впливом соціальних чинників і спеціально сформованих психолого-педагогічних впливів та зумовлює досягнення людиною більш високих результатів в одному або декількох видах її діяльності.

За звітний період наукова діяльність Інституту була спрямована на дослідження феномену обдарованості, обґрунтування умов реалізації фізичного, психічного, соціального, інтелектуального та духовного розвитку обдарованих дітей, забезпечення їхнього правового та соціального захисту, розроблення програм, діагностичного інструментарію, технологій розвитку обдарованої особистості на різних вікових етапах та освітніх рівнях, а також упровадження результатів досліджень в освітню практику.

З 2011 по 2015 рр. було виконано 19 науково-дослідних робіт (НДР), з них 2 фундаментальних і 17 прикладних. У 2014 р. було розпочато 3 НДР, у 2015 р. – 2 НДР.

У ході здійснення фундаментальних і прикладних досліджень було отримано важливі теоретичні результати. Зокрема:

- визначено методологічні основи дослідження проблеми обдарованості;

- обґрунтовано застосування принципів людиноцентризму, синергетики для дослідження проблем розвитку обдарованої особистості у сучасних соціальному та освітньому середовищах;

- розроблено мультиплікативний метод визначення інтегрованого рівня розвитку академічної обдарованості;

- уточнено та обґрунтовано сутність понять академічної, інтелектуальної, комунікативної, творчої та естетичної обдарованості;

- обґрунтовано та побудовано модель особистості інтелектуально обдарованого старшокласника, що містить комунікативний, мотиваційний, характерологічний, рефлексивний компоненти;

- обґрунтовано поняття «схильність до дослідницької діяльності» як внутрішньо мотивоване ставлення до самостійного дослідницького пошуку, психологічною основою якого є стійка потреба та процесуальні мотиви діяльності;

- обґрунтовано доцільність застосування проектного підходу до управління навчально-виховним процесом для забезпечення розвитку обдарованої особистості;

- розроблено модель психолого-педагогічного супроводу процесу соціалізації інтелектуально обдарованої особистості в Інтернет-середовищі;

- розроблено модель педагогічної підтримки дослідницької діяльності обдарованих дітей на основі виявлених показників схильності до дослідницької діяльності та методичні рекомендації щодо підготовки обдарованих учнів до участі у Міжнародних програмах та конкурсах дослідницького спрямування;

- розроблено модель ІКТ-середовища, де задовольняються інформаційні потреби обдарованої молоді та враховуються ергономічні вимоги, критерії й показники розвитку обдарованої дитини;

- обґрунтовано застосування онтологічного підходу до аналізу визначеної предметної сфери, інформаційних та лінгвістичних моделей опрацювання текстових документів, формалізації та подання знань.

Зазначені теоретичні здобутки підтверджено результатами відповідних психолого-педагогічних експериментів. На основі цих результатів розроблено та впроваджено у педагогічну практику:

- методику визначення інтегрованого показника академічної обдарованості на основі мультиплікативного методу;

- методику проектування особистісно зорієнтованої організації навчального процесу для обдарованої особистості;

- методику комплексної психодіагностики компонентів обдарованої особистості та моніторингу інтелектуальних особливостей обдарованих старшокласників;

- валідний діагностичний інструментарій для виявлення естетичної та творчої обдарованості;

- комп'ютерно зорієнтовану систему моніторингу вікової трансформації структури інтелектуальних та особистісних якостей обдарованих дітей та молоді залежно від віку, статі, профілю навчання;

- методику діагностики рівнів Інтернет-соціалізації інтелектуально обдарованих старшокласників;

- комплексну діагностичну методику дослідження та комп'ютерно зорієнтовану технологію формування комунікативної компетентності обдарованих старшокласників;

- технології соціального та психолого-педагогічного проектування особистісного розвитку учнів «Універсал-4», завдяки якому можна здійснювати психолого-педагогічну діагностику здібностей учнів та прогнозувати їхній розвиток, конструювати завдання навчального закладу щодо особистісного розвитку учня, формувати навчально-виховні програми і моделювати сюжетні лінії навчально-виховних проєктів, планувати реалізацію особистісно-розвивального змісту в навчально-виховному процесі, враховуючи корекційно-розвивальні сценарії;

- комп'ютерно-технологічну платформу формування та використання у навчальному процесі онтологічних моделей та методику використання комп'ютерних онтологій у навчальному процесі обдарованих учнів;

- методику створення віртуальних лабораторій дослідницько-проектного призначення на основі мережних інструментів управління системами знань.

- методику діагностування рівня Інтернет-соціалізації користувачів та її специфіки;

- систему забезпечення інформаційних потреб обдарованої молоді у процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Експериментальна діяльність

З 2011 по 2015 рр. проведено 17 експериментів, серед яких: на Всеукраїнському рівні – 5, на рівні підвідомчої установи НАПН України – 11, а за угодою з навчальним закладом – 1.

За цей період Інститутом було укладено понад 1200 договорів «Про співробітництво» у проведенні психолого-педагогічних експериментів із загальноосвітніми навчальними закладами у регіонах України.

У процесі експериментальної діяльності здійснено апробацію діагностичного інструментарію щодо виявлення обдарованості та рівнів її розвитку, методик ІКТ-супроводу розвитку обдарованої особистості, комп'ютерно-технологічної платформи підтримки навчально-виховного процесу, технологій соціального та психолого-педагогічного проектування особистісного розвитку учнів «Універсал-4», а також проведено моніторинг розвитку обдарованої дитини

за програмами та методиками, розробленими науковцями Інституту.

Результати експериментальної діяльності Інституту містили основу для розроблення та впровадження в освітню практику інноваційних технологій з метою виявлення, супроводу та підтримки обдарованої особистості в соціальному та освітньому середовищах, навчально-методичного забезпечення розвитку обдарованості.

Впровадження результатів НДР

Наукові результати було впроваджено в освітній процес на локальному та Всеукраїнському рівнях. Усього об'єктів впровадження – 246, з яких: органів державної влади та місцевого самоврядування – 7; вищих навчальних закладів України – 70; професійно-технічних закладів – 17; загальноосвітніх навчальних закладів – 77; позашкільних навчальних закладах – 13; дошкільних закладах освіти – 4; підвідомчих установах НАПН України – 10; інших установ – 27.

Моніторинг впровадження результатів НДР Інституту систематично здійснюється упродовж 3-х років після закінчення досліджень. Цей моніторинг відображає характер оприлюднення, розповсюдження та використання наукової продукції, а також забезпечується за допомогою електронної бібліотеки НАПН України (<http://lib.iitta.gov.ua>) та власної електронної бібліотеки (<http://biblos.iod.gov.ua>), де подано 624 повнотекстових електронних ресурси (монографії, посібники, підручники, методичні рекомендації, збірник наукових праць, щомісячний науково-методичний журнал тощо), а також акти, довідки, угоди з навчальними закладами освіти, грифи МОН України, отримані на підставі регулярного збирання та аналізу документації про впровадження наукової продукції.

На підставі моніторингу відстежується процес впровадження наукових результатів в освітню практику, внесених до електронної бібліотеки ресурсів. Наприклад, посібник «Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості» характеризує такий показник впровадження, як кількість скачувань (19 000), а збірник матеріалів Всеукраїнської конференції «Інноваційні технології навчання обдарованої молоді» – кількість переглядів (3 000), скачувань (734).

Успішно розвивається Всеукраїнський освітній Інтернет-портал «Острів знань», популярність якого постійно зростає. До структури порталу належить 222 рубрики. Станом на 1 вересня 2015 р. на порталі зафіксовано 650 000 користувачів. Портал щодобово відвідують приблизно 20 000 користувачів. Відвідувачами переважно є українські користувачі. Також зафіксовано відвідувачів з Кенії, Росії, Нідерландів, США, Ізраїлю, Польщі, Індії, Норвегії тощо. У 2012 р. портал розробників відзначено Державною премією України в галузі освіти.

Науковий доробок Інституту було представлено на багатьох Міжнародних та Всеукраїнських виставках, серед яких «Сучасні заклади освіти», «Інноватика

в сучасній освіті», «Освіта та кар'єра» та відзначено 4 медалями, у т. ч. 3 золотими, а також 31 дипломом.

За звітний період Інститут виступив організатором понад 280 науково-практичних заходів, серед яких: Міжнародні конференції – 20 (1 онлайн); Всеукраїнські конференції – 41; Міжнародні науково-практичні семінари – 4 (1 онлайн); Всеукраїнські науково-практичні семінари – 10; регіональні науково-практичні семінари – 12; науково-практичні семінари – 60; круглі столи – 22; інститутські щотижневі науково-практичні семінари – більше 160; Всеукраїнський конкурс «Творчий учитель – обдарований учень» – 4; Всеукраїнська виставка-фестиваль «Обдаровані діти України» – 4; Всеукраїнський конкурс-рейтинг «Школа – джерело талантів» – 1.

До Міжнародного дня захисту дітей Інститут започаткував та продовж 2008–2013 рр. проводив щорічні Всеукраїнські виставки-фестивалі «Обдаровані діти України», під час яких майже 5 000 обдарованих дітей мали можливість продемонструвати власні досягнення в галузі мистецтва та науково-технічної творчості.

Для науково-методичної підтримки творчих учителів, які працюють з обдарованими учнями, узагальнення та поширення педагогічного досвіду, сприяння розвитку інноваційної освітньої діяльності Інститутом у 2012 р. ініційовано щорічний Всеукраїнський конкурс «Творчий учитель – обдарований учень», в якому за 4 останні роки взяли участь понад 7 000 вчителів та управлінців.

З метою вивчення та оцінювання діяльності навчальних закладів у діяльності з обдарованими учнями у 2015 р. Інститутом започатковано Всеукраїнський конкурс-рейтинг «Школа – джерело талантів», де взяли участь понад 150 загальноосвітніх навчальних закладів з 22 регіонів України.

Наукова продукція

Отримані результати НДР відображено у науковій та науково-виробничій продукції. За звітний період науковцями Інституту було розроблено та видано: 2 концепції, 34 монографії, 12 збірників наукових праць; 2 навчальних посібники; 2 навчально-методичних посібники; 7 методичних посібників; 6 науково-методичних посібників; 27 посібників; 18 методичних рекомендацій; 1051 наукова стаття, з яких 250 публікацій у вітчизняних наукових фахових виданнях (15 статей у виданнях, що входять до наукометричних баз) і 94 – у зарубіжних виданнях. Таким чином, за звітний період співробітниками Інституту було підготовлено понад 1 160 праць.

Фахові видання Інституту обдарованої дитини

Інститут обдарованої дитини є співзасновником трьох наукових фахових видань, що належать до переліку ДАК України. Серед них: збірник наукових праць «Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика», серії «Педагогіка» та «Психологія», видається з 2009 р. накладом 300 примірників, обсягом 10 друк. арк. з періодичністю 2 рази на рік (затверджено ДАК України, протокол № 1-05/8 від

22.12.2010 року); збірник наукових праць «Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи», як фахове видається з 2014 р., накладом 300 примірників, обсягом 10 друк. арк. з періодичністю 2 рази на рік (затверджено наказом МОН України від 29.09.2014 р. № 1081); щомісячний науково-методичний журнал «Освіта та розвиток обдарованої особистості», серія «Педагогіка» (затверджено наказом МОН України від 04.07.2013 р. № 893), серія «Психологія» (затверджено наказом МОН України від 17.01.2014 р. № 41), видається з 2012 р. (з 2014 р. є підписним), накладом 300 примірників, має обсяг 7,5 друк. арк.

Міжнародна діяльність Інституту обдарованої дитини

Міжнародне співробітництво Інституту в 2011–2015 рр. було спрямовано на встановлення та поглиблення Міжнародних зв'язків Інституту, вивчення досвіду.

З метою вивчення міжнародного досвіду проблем розвитку обдарованості та його врахування в науковій діяльності, Інститут започаткував і постійно поглиблює співробітництво з науковими установами та окремими науковцями інших країн. За звітний період Інститутом було укладено 23 міжнародні угоди. У 2011–2015 рр. було організовано робочі зустрічі з провідними фахівцями із США, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Чорногорії, Литви, які досліджують проблему обдарованості. Результатом цих зустрічей стали практичні кроки з налагодження співробітництва та започаткування спільних наукових проєктів. У 2012 р. Інститут приєднався до європейської мережі проєкту «Фібоначчі», що складається з 38 центрів і став Центром-двійником 3 (Twin center 3). Співробітники Інституту взяли участь у 51 Міжнародному заході світового та європейського рівня. Молоді науковці підвищили кваліфікацію на курсах у Коледжі імені Кершенштайнера (Kerschensteinerkolleg) у Німеччині.

За звітний період Інститут започаткував серію видань «ПРОсвіта» з підтримки та розвитку обдарованості у світі, де висвітлено досвід та проблеми організації діяльності з обдарованими дітьми в Австралії, Італії, Чехії, Бразилії, Португалії, Іспанії, США, Угорщині, Японії, Австрії, Великій Британії, Ізраїлі, Китаї, Німеччині, Сербії, Хорватії, Польщі, Туреччині, Південній Кореї.

Кадрове забезпечення наукової діяльності Інституту

Над розв'язанням наукових та науково-практичних завдань в Інституті працюють кваліфіковані наукові кадри у кількості 100 осіб. Серед наукових співробітників Інституту є 2 академіки НАПН України, 2 почесних академіки НАПН України, 9 професорів (із них двоє працюють за сумісництвом), 14 докторів наук (7 працюють за сумісництвом), 27 кандидатів наук (13 працюють за сумісництвом). За звітний період з 2011 по 2015 рр. співробітниками Інституту було захищено 20 дисертаційних робіт. Серед них 5 докторських дисертацій (3 – з педагогічних наук, 1 – з психологічних наук, 1 – з філософських наук);

15 кандидатських дисертацій (5 – з педагогічних наук, 4 – з психологічних наук, 5 – з філософських наук, 1 – з філологічних наук). Із 2012 р. в Інституті функціонує аспірантура зі спеціальності 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Загальна кількість аспірантів на 2015 р. становить 12 осіб. Успішно завершили дослідження у 2015 р. 2 аспіранти, 1 дисертація подана до захисту у спеціалізованій вченій раді. У 2015 р. зараховано до аспірантури 3 особи (2 особи – за контрактною формою навчання). Для науковців, які готуються до вступу до аспірантури та аспірантів працює «Школа молодого вченого», де за розробленою програмою заняття проводять провідні науковці Інституту.

Вагому роль у підвищенні рівня наукових досліджень відіграють традиційні щотижневі методологічні семінари, на яких обговорюються актуальні наукові проблеми, результати виконаних планових НДР, заслуховуються звіти аспірантів Інституту.

Результати наукової діяльності Інституту впроваджуються у 5-ти практично орієнтованих проєктах.

1. *Проєкт «Регіональні центри Інституту обдарованої дитини НАПН України».* З 2011 до 2012 рр. створено 10 регіональних центрів: Дніпропетровський, Івано-Франківський, Київський, Кіровоградський, Криворізький, Тернопільський, Кримський, Миколаївський, Рівненський, Чернігівський. Метою їхньої діяльності є сприяння підвищенню рівня професійної компетентності педагогів України у виявленні обдарованості, навчанні, розвитку та вихованні духовно багатой, соціально активної, фізично здорової творчої особистості дитини. Діяльність регіональних центрів пов'язана з науково-практичною діяльністю Інституту обдарованої дитини та передбачає такі основні напрями діяльності, як: діагностичний; науково-методичний; дослідно-експериментальний; інформаційно-аналітичний; організаційно-просвітницький. Вона спрямована на виконання таких завдань: поширення досвіду новаторської діяльності з обдарованими дітьми; надання консультацій учителям, психологам, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів з питань розвитку обдарованості та реалізації інтелектуальних і творчих здібностей дітей; сприяння реалізації інноваційних проєктів освітніх установ, спрямованих на розвиток і вдосконалення системи діяльності з обдарованими дітьми в регіоні; надання науково-методичної підтримки установам шкільної та позашкільної освіти, у сфері діяльності з обдарованими дітьми.

2. *Міжнародний проєкт «ICYS-Україна»* є особливим видом індивідуальних змагань з фізики, математики, інформатики та екології для учнів віком 14–18 років. Науковці Інституту на основі результатів НДР здійснюють відбір обдарованих дітей, їхню підготовку до участі у Міжнародній конференції та психолого-педагогічний супровід. Заключний етап підготовки проходить в очній формі в Інституті. Учасники проєкту на Міжнародних змаганнях здобули 46 медалей. У 2015 р. команда юних дослідників

(5 учнів), підготовлена в Інституті, на XXII Міжнародній конференції (Ізмір, Туреччина) виборола золоту, срібну та дві бронзові медалі з математики, інформатики, фізики, екології та отримала один із найвищих командних результатів.

3. *Проект «Кабінет психолого-педагогічного консультування та підтримки обдарованості»* організовано у листопаді 2011 року. Він забезпечує реалізацію науково-практичної діяльності з розроблення і впровадження психодіагностичних методів виявлення і розвитку обдарованості та надання консультативних послуг та кваліфікованої психологічної допомоги сім'ї та ЗНЗ. За звітний період було проведено діагностику понад 700 дітей та молодих людей; консультативні послуги отримали понад 500 батьків; проведено 251 захід (семінари, конференції, круглі столи, консультації, супервізійні заняття, тренінги, семінар-тренінги, майстер-класи, творчі майстерні тощо), якими охоплено понад 1 700 батьків, вихователів, вчителів, психологів та соціальних працівників.

4. *Проект «Тренінг-центр «Дельта»* успішно функціонує і розвивається, починаючи з 2012 року. Метою його діяльності є сприяння розкриттю потенціалу дитини, формування таких навичок, як: комунікативність, здатність планувати та приймати рішення, керувати емоціями, конструктивно поводитися у конфліктних ситуаціях, розвиток цінностей та переконань успішної людини, вмінь працювати в команді, проектно діяти, визначитися у виборі професії.

Щорічно проводиться навчальний тренінг для учасників Всеукраїнської школи з підготовки учнів до Міжнародного конкурсу INTEL ISEF, Genius Olympiad, I-SWEHER, INESPO, E(x)plory; майстер-класи, у т. ч. у межах фестивалю «Паросток». За період діяльності тренінг-центру «Дельта» майстер-класи та тренінги пройшли більше 800 осіб.

5. *Проект «Дошкільна академія «УнікУм»* було започатковано у 2015 р. як структурний підрозділ Інституту, що досліджує питання розвитку обдарованості дошкільників. Метою проекту є реалізація інноваційних науково-практичних підходів у навчанні, розвитку і вихованні дітей від 3-х років і до вступу на навчання до ЗНЗ.

Перспективи розвитку науково-дослідної діяльності Інституту обдарованої дитини НАПН України

Перспективи розвитку наукової та науково-дослідної діяльності Інституту вбачаються у:

- розробленні перспективних фундаментальних та відповідних їм прикладних досліджень, теоретико-методологічних та методичних засад, моделей та засобів проектування індивідуальних траєкторій розвитку обдарованої особистості, психолого-педагогічного супроводу та підтримки в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти;

- збільшенні кількості експериментів Всеукраїнського, регіонального та академічного рівнів;
- збільшенні кількості публікацій у наукометричних виданнях та розміщенні наукової продукції (результатів досліджень) на ресурсах електронної бібліотеки НАПН України;
- активізації співпраці над спільними проектами та заходами з установами НАПН України та Міністерством освіти і науки України;
- проведенні наукових заходів Інституту в онлайн-форматі, з використанням комп'ютерно-технологічної бази Інституту;
- поширенні досвіду проектної діяльності з проблем виявлення, супроводу та підтримки обдарованих дітей і молоді серед освітніх закладів України;
- активізації участі у Міжнародних наукових проектах;
- залученні молоді Інституту до науково-дослідної діяльності та навчання в докторантурі.

На підставі викладеного, можна зробити висновок, що в Інституті обдарованої дитини наукова та науково-організаційна діяльність здійснюється на належному рівні. Разом з тим, комісія зауважує необхідність розв'язання певних завдань, що сприятиме підвищенню ефективності наукової діяльності установи та її подальшого розвитку.

1. З огляду на комплексний характер проблеми розвитку, навчання та виховання обдарованої особистості, розв'язання якої потребує інтеграції зусиль фахівців різних наукових установ НАПН України, розглянути можливість ініціювання комплексних міждисциплінарних наукових досліджень.

2. Необхідно збільшити частку фундаментальних досліджень з проблеми обдарованості та розвитку обдарованої особистості.

3. Доцільно розширити наукову тематику Інституту з метою охоплення всіх вікових періодів розвитку обдарованої особистості та розроблення відповідного діагностичного інструментарію, технологій супроводу та підтримки.

4. Потребує вдосконалення методика поширення сертифікованого інструментарію діагностики обдарованості серед педагогічних працівників освітніх закладів різних типів.

5. Під час планування наукових досліджень і практичних заходів звернути увагу на розв'язання проблем обдарованих дітей із зони переселення.

6. Зважаючи на актуальність проблеми обдарованості у сучасному світі, тісніше співпрацювати з Міжнародними установами для створення спільних проектів та інтеграції у світовий науково-освітній простір.

7. Здійснити заходи щодо покращення кадрового складу науковців Інституту, зокрема, комплектування кадрами вищої наукової кваліфікації.